

این متن از سایت دانشنامه حوزوی «ویکی فقه» اخذ شده است.
برای آشنایی و استفاده بیشتر به نشانی www.wikifeqh.ir مراجعه فرمایید.

جنین

جنین مرحله‌ای از رشد در رحم مادر است. از آن در بلب‌های مختلفی نظیر طهارت، جهاد، تجارت، رهن، وصیت، نکاح، ظهار، لعن، عتق، تدبیر، اقرار، صیّد و ذبحه، ارث و دیت سخن گفته‌اند.

فهرست مندرجات

- ۱ - معنا
- ۲ - در متون فقهی
- ۳ - پیشینه
- ۴ - در قرآن
- ۵ - مراحل تکون
- ۶ - تعابیر قرآنی
 - ۶.۱ - تسویه
 - ۶.۲ - تعدیل
 - ۶.۳ - تاریک‌های سه‌گانه
- ۷ - توصیه‌های بهداشتی
 - ۷.۱ - اخلاقی
 - ۷.۲ - حقوقی
- ۸ - حقوق جنین
 - ۸.۱ - دیدگاه غیر اسلامی
 - ۸.۲ - دیدگاه اسلامی
 - ۸.۲.۱ - حرمت
 - ۸.۲.۲ - حقوق مالی
 - ۸.۲.۳ - حق حیات
- ۹ - احکام فقهی
 - ۹.۱ - طهارت
 - ۹.۲ - برنگی
 - ۹.۳ - رهن
 - ۹.۴ - وقف
 - ۹.۵ - وصیت، اقرار، ارث
 - ۹.۶ - نامگذاری
 - ۹.۷ - عتق و تدبیر
 - ۹.۸ - تنکيه
- ۱۰ - کاربرد در تحقیقات پزشکی
- ۱۱ - پژوهش‌های غیر اخلاقی
- ۱۲ - محدودیت‌های قانونی و شرعی
- ۱۳ - فهرست منابع
- ۱۴ - پانویس
- ۱۵ - منابع

معنا

- جنین (مباحث فقهی، حقوقی و اخلاقی)، جنین در لغت به معنای پوشاندن چیزی از حواس است و به فرزند در شکم مادر، از آن‌رو که پوشیده و پنهان است، جنین گفته می‌شود.
- [۱] خلیل بن احمد، کتاب العین، ذیل «جن»، چاپ مهدی مخزومی و ابراهیم سامرانی، قم، ۱۴۰۵.
 - [۲] اسماعیل بن حماد جوهری، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیة، ذیل «جن»، چاپ احمد عبدالغفور عطار، بیروت (بی‌تا) چاپ افست تهران ۱۳۶۸ ش.
 - [۳] ابن فارس، ذیل «جن».
 - [۴] حسین بن محمد راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ذیل «جن»، چاپ محمد سید کیلانی، تهران ۱۳۳۲ ش.

در علوم زیستی و جنین‌شناسی، به موجود حاصل از **لقاح** از سه تا هشت‌هفتگی رویان و پس از هشت‌هفتگی تا زمان تولد، جنین گفته‌اند.
[۱۵] رضا سلطانی‌نسب، جنین‌شناسی انسان: بررسی تکامل طبیعی و غیرطبیعی انسان، ج ۱، ص ۶، تهران ۱۳۵۶ ش.

برای واژه علقه

[۶] غافر/سوره ۴۰، آیه ۶۷.

[۷] قیامت/سوره ۷۵، آیه ۳۸.

در منابع لغوی معانی متعددی ذکر شده است، از جمله **خون** بسته و منجمد و **زالو** . مفهوم اصلی آن وابستگی و تعلق چیزی به چیز دیگر است

[۸] خلیل بن احمد، کتاب العین، ذیل «علق»، چاپ مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی، قم ۱۴۰۵.

[۹] اسماعیل بن حماد جوهری، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیه، ذیل «علق»، چاپ احمد عبدالغفور عطار، بیروت (بی تا) چاپ افسس تهران ۱۳۶۸ ش.

[۱۰] حسین بن محمد راعباصفهان، المفردات فی غریب القرآن، ذیل «علق»، چاپ محمد سید کیلانی، تهران ۱۳۳۲ ش.

در متون فقهی

واژه جنین در متون فقهی و حقوقی مترادف با «**خَمْل**»، یعنی بچه در رحم مادر از ابتدای بارداری تا تولد، به کار می‌رود

[۱۱] ابن قدامه، المغنی، ج ۱، ص ۳۶۲، بیروت: دار الکتب العربی، بی تا .

[۱۲] حسن بن یوسف علامه حلی، تنکرة الفقهاء، ج ۱، ص ۳۲۶، قم ۱۴۱۴.

[۱۳] حسن علی‌شاندلی، «الجنین: حیاته و حقوقه فی الشریعه الاسلامیه»، ج ۱، ص ۳۵۰، در السیاسه الصحیحه، الاخلاقیات و القيم الانسانیه من منظور اسلامی، تحریر احمد رجائی جندی، کویت: المنظمه الاسلامیه للعلوم الطبیعه، ۱۹۹۷.

[۱۴] محمد سلام منکور، الجنین و الاحکام المتعلقة به فی الفقه الاسلامی، ج ۱، ص ۳۳-۳۴، قاهره ۱۳۸۹/۱۹۶۹.

[۱۵] ایران قوانین و احکام، مجموعه قوانین اساسی - مدنی، با آخرین اصلاحات و الحاقات، تدوین غلامرضا حجتی اشرفی، ماده ۹۵۷ «قانون مدنی»، تهران ۱۳۷۹ ش الف..

بر پایه کاربردی دیگر در متون فقهی، واژه جنین بر حمل، پس از آنکه **خلقت انسانی** یابد، اطلاق می‌شود.

[۱۶] محمد بن ادریس شافعی، الام، ج ۶، ص ۱۰۷، چاپ محمد زهری نجار، بیروت (بی تا) .

[۱۷] محمد بن حسن طوسی، کتاب الخلاف، ج ۵، ص ۲۹، قم ۱۴۰۷-۱۴۱۷.

[۱۸] محمد سلام منکور، الجنین و الاحکام المتعلقة به فی الفقه الاسلامی، ج ۱، ص ۳۴-۳۵، قاهره ۱۳۸۹/۱۹۶۹.

پیشینه

یکی از کهن‌ترین منابع مکتوب درباره جنین‌شناسی را اثری به زبان سنسکریت متعلق ح ۴۱۶ ق م دانسته‌اند.

با این همه، نخستین مکتوبت علمی در این باره را به **بقراط** (متوفی ۳۷۷ ق م) نسبت داده‌اند.

به نظر **ارسطو** (متوفی ح ۳۲۲ ق م)

[۱۹] ارسطو، فی کون الحیوان: المقالات ۱-۹ من کتاب الحیوان، ترجمه من الیونانیه الی العربیه نسبت الی یوحنا بن بطریق، ص ۳۷-۴۲، چاپ یان بروکمان و یوان دروسارت لولوفس، لیدن ۱۹۷۱.

، تشکیل شدن جنین ناشی از اختلاط **منی** با خون قاعدگی **زن** است.

این نظریه تا حدود دو هزار سال پذیرفته بود.

جالینوس (متوفی ح ۱۹۹ میلادی)، برخلاف ارسطو، زن و **مرد** را دارای **نطفه** می‌دانست، اما معتقد بود اعضای اصلی جنین از نطفه مرد به وجود می‌آیند.

[۲۰] محمد بن زکریا رازی، کتاب الشکوک علی جالینوس، ج ۱، ص ۶۹، چاپ مهدی محقق، تهران ۱۳۷۲ ش.

[۲۱] ولی الله محرابی، تاریخ مصور پزشکی جهن: از کهن‌ترین روزگاران تا دوره معاصر، ج ۵، ص ۲۳۲۴، ج ۵، تهران ۱۳۸۴ ش.

در قرن نوزدهم میلادی، با اختراع میکروسکوپ و پس از اکتشاف چگونگی عملکرد اسپرم و **تخمک**، **دانش** جنین‌شناسی وارد مرحله جدیدی شد و در قرن بیستم به اوج شکوفایی خود رسید.

[۲۲] رضا سلطانی‌نسب، جنین‌شناسی انسان: بررسی تکامل طبیعی و غیرطبیعی انسان، ج ۱، ص ۳-۴، تهران ۱۳۵۶ ش.

پزشکان **مسلمان** در آثار طبی خود به چگونگی پیدایش جنین و نحوه مراقبت از زنان باردار می‌پرداخته‌اند، از جمله **ابن ماسویه** (متوفی ۲۴۳)،

[۲۳] ابن ماسویه، مقاله یحیی بن ماسویه فی الجنین و کونه فی الرحم، ج ۱، ص ۶۳-۷۶، در ثلاث رسائل فی الطب العربی الاسلامی، چاپ محمود حاج قاسم محمد، بغداد: بیت‌الحکمه، ۱۴۲۱/۲۰۰۱.

حنین بن اسحاق (متوفی ۲۶۰)،

[۲۴] ابن ماسویه، مقاله یحیی بن ماسویه فی الجنین و کونه فی الرحم، در ثلاث رسائل فی الطب العربی الاسلامی، چاپ محمود حاج قاسم محمد، مقدمه محمود قاسم محمد، ص ۱۱، بغداد: بیت‌الحکمه، ۱۴۲۱/۲۰۰۱.

عریب بن سعید (متوفی ۳۶۹)،

[۲۵] عریب بن سعید، کتاب خلق الجنین و تدبیر الحیالی و المولودین، ج ۱، ص ۲۹-۴۶، چاپ نورالدین عبدالقادر و هنری جاهیه، الجزائر ۱۳۷۵/۱۹۵۶.

احمد بن محمد بن یحیی بلدی (متوفی قرن چهارم)،

[۲۶] احمد بن محمد بن بلدی، کتاب تدبیر الخبالی و الاطفال و الصبیین و حفظ صحتهم و مداوا الامراض العارضه لهم، ج ۱، ص ۷۵-۱۷۵، چاپ محمود حاج قاسم محمد، بغداد (۱۹۸۰).

ابن سینا

[۲۷] ابن سینا، من مؤلفات ابن سینا الطبیعه، ج ۱، ص ۱۶۲، چاپ محمد زهیر البابا: الأروزه فی الطب، حلب ۱۹۸۴/۱۴۰۴.

و **علی بن زین العابدین همدانی** (متوفی ۱۳۰۶) می‌باشند.

[۲۸] علیخان بن زین العابدین رئیس الاطباء، جواهر التشریح، ج ۱، ص ۹۳۳-۹۸۳، (تهران ۱۳۰۶).

[۲۹] علیخان بن زین العابدین رئیس الاطباء، کتاب احیاء الاطفال مظفری، ص ۵-۱۳، (تهران) ۱۳۸۲ ش.

[۳۰] حاجی خلیفه، ج ۲، ستون ۱۴۱۰.

[۳۱] سایب و فر، تشریح، ص ۴۲۰-۴۴۳، ترجمه ابوالحسن تفرشی، تهران (۱۳۱۲).

[۳۲] آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۴، ص ۱۸۴-۱۸۵.

[۳۳] آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۱۹، ص ۳۳.

[۳۴] آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۲۰، ص ۲۶۳.

[۳۵] آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۲۱، ص ۲۵۵.

[۳۶] آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۲۳، ص ۱۳۷.

[۳۷] آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۲۳، ص ۲۷۸.

در قرآن

در قرآن کریم مراحل شکل گیری و تکامل جنین جنین یاد شده است: نطفه، علقه، مُضغّه، تشکیل شدن استخوان، پوشانده شدن **استخوان** با گوشت و دمیده شدن **روح** بر جنین.

[۳۸] مؤمنون/سور ۲۳، آیه ۱۳۱۴.

[۳۹] حج/سور ۲۲، آیه ۵.

مرحله تشکیل نطفه در **آیة** متعددی ذکر شده است.

[۴۰] مؤمنون/سور ۲۳، آیه ۱۳.

[۴۱] عبس/سور ۸۰، آیه ۱۹.

[۴۲] یس/سور ۳۶، آیه ۷۷.

[۴۳] کهف/سور ۱۸، آیه ۳۷.

[۴۴] غافر/سور ۴۰، آیه ۶۷.

[۴۵] فاطر/سور ۳۵، آیه ۱۱.

[۴۶] نجم/سور ۵۳، آیه ۴۶.

[۴۷] قیامت/سور ۷۵، آیه ۳۷.

به نظر مفسران، مراد از **نطفه** مزوج، که در قرآن

[۴۸] انسان/سور ۷۶، آیه ۲.

تعبیر شده، نطفه حاصل از امتزاج **سلول** جنسی **مرد** و **زن** است.

[۴۹] محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل انسان: ۲، چاپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت) بی تا.)

[۵۰] فضل بن حسن طبرسی، جوامع الجامع فی تفسیر القرآن المجید، ذیل انسان: ۲، بیروت ۱۹۸۵/۱۴۰۵.

[۵۱] محمد بن زکریا رازی، کتب الشکوک علی جالینوس، ذیل، انسان: ۲، چاپ مهدی محقق، تهران ۱۳۷۲ ش.

[۵۲] محمد بن احمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ذیل انسان: ۲، ج ۱، جزء ۱۹، قاهره ۱۹۶۷/۱۳۸۷، چاپ افست تهران ۱۳۶۴ ش.

آرای دیگری نیز در باره این تعبیر قرآنی بیان شده، از جمله اینکه مراد، وجود آمیزهای از اوصاف وراثتی والدین در نطفه است.

[۵۳] محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل، انسان: ۲، چاپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت) بی تا.)

[۵۴] فضل بن حسن طبرسی، جوامع الجامع فی تفسیر القرآن المجید، ذیل، انسان: ۲، بیروت ۱۹۸۵/۱۴۰۵.

[۵۵] محمد بن احمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ج ۱۰، جزء ۱۹، ذیل، انسان: ۲، قاهره ۱۹۶۷/۱۳۸۷، چاپ افست تهران ۱۳۶۴ ش.

بسیاری از مفسران مراد از آن را در این آیة قطعه‌ای از **خون** منعقد شده دانسته‌اند.

[۵۶] محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل حج: ۵، چاپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت) بی تا.)

[۵۷] فضل بن حسن طبرسی، جوامع الجامع فی تفسیر القرآن المجید، ذیل حج: ۵، بیروت ۱۹۸۵/۱۴۰۵.

[۵۸] سیوطی، ذیل حج: ۵.

[۵۹] محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴. ذیل حج: ۵.)

به نظر می‌رسد که این تفسیر تنها به معنای لغوی علقه نظر داشته است.

[۶۰] محمداسماعیل ابراهیم، القرآن و اعجازه العلمی، ص ۱۰۷، (بی‌جا). دارالفکر العربی، بی‌جا؛

[۶۱] محمد سلام منکور، الجنین و الاحکام المتعلقة به فی الفقه الاسلامی، ج ۱، ص ۵۷-۵۹، قاهره ۱۳۸۹/۱۹۶۹.

[۶۲] محمدعلی رضائی اصفهانی، پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، ج ۲، ص ۴۸۴-۴۸۶، رشت ۱۳۸۰ ش.

مراحل تکون

بر پایه علم **پزشکی**، جنین در روزهای اول تشکیل خود به توده‌ای سلولی به شکل **توت** تبدیل می‌شود که به آن مارولا می‌گویند.

این توده سلولی به درون لایه مخاطی **رحم** نفوذ و از آن **تغذیه** می‌کند.

[۶۳] رضا سلطانی‌نسب، جنین شناسی انسان: بررسی تکامل طبیعی و غیرطبیعی انسان، ج ۱، ص ۵۷-۶۰، تهران ۱۳۵۶ ش.

برخی جنین را در این حالت به **زالو** تشبیه کرده و مراد از علقه را همین دانسته‌اند، زیرا جنین در این دوره برای تغذیه از خون مادر، مانند زالو، ماده‌ای به نام هپارین ترشح می‌کند تا از انعقاد خون پیشگیری شود.

[۶۴] رضا پلک نژاد، اولین دانشگاه و آخرین، ج ۱۱، ص ۱۱۰-۱۱۱، پیامبر، ج ۱۱، تهران ۱۳۵۰ ش.)

[۶۵] محمدعلی رضائی اصفهانی، پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، ج ۲، ص ۴۸۴-۴۸۵، رشت ۱۳۸۰ ش.

به نظر واژه‌شناسان، مراد از واژه مضغه تکه گوشتی به اندازه یک لقمه و هر چیز جویده شده است.

[۶۶] خلیل بن احمد، کتاب العین، ذیل «مضغ»، چپ مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی، قم ۱۴۰۵.

[۶۷] اسماعیل بن حماد جوهری، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیه، ذیل «مضغ»، چپ‌احمد عبدالغفور عطار، بیروت (بی‌تا) چپ افست تهران ۱۳۶۸ ش.

[۶۸] ابن اثیر، النهایه فی غریب‌الحديث و الاثر، ذیل «مضغ»، چپ طاهر احمد زاوی و محمود محمد طنلحی، قاهره ۱۳۸۳/۱۳۸۵-۱۹۶۳/۱۹۶۵، چپ افست بیروت (بی‌تا).

[۶۹] محمد بن محمد زبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، ذیل «مضغ»، چپ علی شیری، بیروت ۱۹۹۴/۱۴۱۴.

به نظر مفسران، کاربرد تعبیر مضغه برای جنین از آن روست که آن در این مرحله همانند پاره گوشتی کوچک است.

[۷۰] محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل حج: ۵، چپ‌احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت (بی‌تا).

[۷۱] سعید بن هبه‌الله قطب راوندی، فقه القرآن، ج ۲، ص ۴۲۱، چپ‌احمد حسینی، قم ۱۴۰۵.

در آیه ۵ سوره حج، مرحله مضغه به دو حالت «مُخَلَّقَم» و «غیر مخلقه» تقسیم شده است.

بیشتر مفسران مراد از مخلقه را جنینی دانسته‌اند که در مرحله مضغه بودن **خُلقت** تام می‌یابد و غیر مخلقه را جنینی که، به سبب کامل نشدن اعضای آن، به پیدایش جنین ناقص الخلقه و احیاناً سقط می‌انجامد

[۷۲] احمد بن علی جصاص، کتاب احکام القرآن، ذیل حج: ۵، استانبول (۱۳۳۵-۱۳۳۸)، چپ افست بیروت ۱۹۸۶/۱۴۰۶.

[۷۳] محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل حج: ۵، چپ‌احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت (بی‌تا).

[۷۴] محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴. ذیل حج: ۵.

به نظر شماری دیگر، مراد از مخلقه جنینی است که دارای اعضای متمایز است و مراد از غیر مخلقه مرحله پیش از آن است.

[۷۵] محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل حج: ۵، چپ‌احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت (بی‌تا).

[۷۶] فضل بن حسن طبرسی، مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن، چپ هاشم رسولی محلاتی و فضل‌الله یزدی طباطبائی، ذیل حج ۵، بیروت ۱۹۸۸/۱۴۰۸؛

[۷۷] محمد بن عمر فخر رازی، التفسیر الکبیر، ذیل حج: ۵، قاهره (بی‌تا)، چپ افست تهران (بی‌تا).

[۷۸] محمدعلی رضائی اصفهانی، پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، ج ۲، ص ۴۹۶، رشت ۱۳۸۰ ش.

مرحله بعدی تطور جنین بنا بر **قرآن کریم**،

[۷۹] مؤمنون/سوره ۲۳، آیه ۱۴.

ساخته شدن استخوان‌ها و پوشیده شدن آن‌ها با **گوشته** است و براساس علم جنین‌شناسی، از هفته هفتم بارداری، بخشی از بافت‌های غضروفی به استخوان تبدیل می‌شود و در هفته هشتم، ستون فقرات و استخوان‌ها با عضلات پوشانده می‌شود.

[۸۰] رضا سلطانی‌نسب، جنین‌شناسی انسان: بررسی تکامل طبیعی و غیرطبیعی انسان، ج ۱، ص ۱۳۹-۱۴۱، تهران ۱۳۵۶ ش.

[۸۱] رضا سلطانی‌نسب، جنین‌شناسی انسان: بررسی تکامل طبیعی و غیرطبیعی انسان، ج ۱، ص ۱۵۵-۱۶۰، تهران ۱۳۵۶ ش.

مرحله بعد، دمیده شدن روح در جنین است.

[۸۲] سجده/سوره ۳۲، آیه ۹.

[۸۳] ص/سوره ۳۸، آیه ۷۲.

[۸۴] حجر/سوره ۱۵، آیه ۲۹.

تمام دستگاه‌های بدن جنین از چهار ماهگی رشد خود را آغاز می‌کنند و برخی از آن‌ها، مانند **قلب** و دستگاه گوارش، فعال می‌شوند. حرکت ارادی جنین از این دوره آغاز می‌گردد.

[۸۵] عبدالحمید دیلب و احمد قرقوز، مع الطب فی القرآن الکریم، ج ۱، ص ۸۳، دمشق (بی‌تا)، چپ افست قم ۱۴۰۴.

در برخی احادیث تصریح شده است که روح در چهار ماهگی در جنین دمیده می‌شود.

همچنین فاصله زمانی هر یک از مراحل نطفه، علقه، مضغه و نفخ **روح** با یکدیگر، چهل روز ذکر شده است.

[۸۶] ابن حنبل، مسند احمد بن حنبل، ج ۱، ص ۳۷۴-۳۷۵، استانبول ۱۹۸۲/۱۴۰۲.

[۸۷] کلینی، اصول کافی، ج ۶، ص ۱۳۱۴.

[۸۸] کلینی، اصول کافی، ج ۷، ص ۳۴۷.

[۸۹] ابن حجر عسقلانی، فتح الباری بشرح صحیح البخاری، ج ۱۱، ص ۴۰۶-۴۰۸، مصر ۱۳۴۸، چپ افست بیروت ۱۹۸۸/۱۴۰۸.

تعبیر قرآنی

← تسویه

در منابع جدید مذهب **کاتولیک**، زمان دمیدن روح را الحظه انعقاد نطفه دانسته‌اند، هر چند برخی از منابع متقدم‌تر آن را دیرتر نکر کرده‌اند، از جمله چهل روزگی جنین با هنگام نخستین حرکت جنین در رحم

[۹۰] السنتر کمیل، معضلات اخلاقی در حرفه پزشکی، ج ۱، ص ۱۸۹-۱۹۰، ترجمه حسن میاندراری، بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا.

از جمله تعبیر قرآنی در باره مراحل شکل‌گیری و رشد جنین، تسویه است

[۹۱] سجده/سوره ۳۲، آیه ۹.

[۹۲] کهف/سوره ۱۸، آیه ۳۷.

[۹۳] قیامت/سوره ۷۵، آیه ۳۸.

[۹۴] اعلی/سوره ۸۷، آیه ۲۰.

[۹۵] [انفطار/سوره ۸۲، آیه ۷.](#)

[۹۶] [ص/سوره ۳۸، آیه ۷۲.](#)

[۹۷] [حجر/سوره ۱۵، آیه ۲۹.](#)

مفسران مراد از تسویه را با عبارات مختلف توضیح داده‌اند، از جمله مرتب ساختن و تنظیم اعضا و جوارح، [۹۸] محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، سجده: ۹، چاپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت) بی تا.)

[۹۹] فضل بن حسن طبری، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، چاپ هاشم رسولی محلاتی و فضل‌الله یزدی طباطبائی، سجده: ۹، بیروت ۱۳۸۸/۱۴۰۸؛

[۱۰۰] [سجده/سوره ۳۲، آیه ۹.](#)

تصویرسازی و تکمیل کردن صورت انسانی جنین

[۱۰۱] [محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴. ذیل سجده: ۹، ص: ۷۲\)](#)

و قرار دادن اعضا در محل مناسب و متعادل ساختن آن‌ها می‌باشد.

[۱۰۲] [طبری، جامع، ذیل سجده: ۹.](#)

[۱۰۳] [محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل انفطار: ۷، چاپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت\) بی تا.\)](#)

[۱۰۴] [محمد بن احمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ذیل انفطار: ۷، ج ۱۰، جزء ۱۹، قاهره ۱۹۶۷/۱۳۸۷، چاپ افست تهران ۱۳۶۴ ش.](#)

[۱۰۵] [محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴. ذیل انفطار: ۷.\)](#)

← تعادل

مراد از تعبیر قرآنی تعادل

[۱۰۶] [انفطار/سوره ۸۲، آیه ۷.](#)

را ایجاد توازن و تعادل میان اعضا یا ایجاد اعتدال در آفرینش بدن و طبایع آن دانسته‌اند.

[۱۰۷] [محمد بن عمر فخر رازی، التفسیر الکبیر، ذیل انفطار: ۷، قاهره \(بی تا\)، چاپ افست تهران \(بی تا\).](#)

[۱۰۸] [محمد بن احمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ذیل انفطار: ۷، ج ۱۰، جزء ۱۹، قاهره ۱۹۶۷/۱۳۸۷، چاپ افست تهران ۱۳۶۴ ش.](#)

[۱۰۹] [محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴. ذیل انفطار: ۷.](#)

[۱۱۰] [محمد بن عمر فخر رازی، التفسیر الکبیر، ذیل حجر: ۲۹، قاهره \(بی تا\)، چاپ افست تهران \(بی تا\).](#)

← تاریکی‌های سه‌گانه

در آیه ۶ سوره زمر، از آفرینش چند مرحله‌ای انسان در تاریکی‌های سه‌گانه

[۱۱۱] [چاپ محمود قاسم محمد، بغداد: بیت الحکمه، ۱۴۲۱/۲۰۰۱.](#)

سخن رفته است.

بیشتر مفسران مراد از آن را تاریکی **شکم**، **رحم** و **مشیمه** (کیسه مخصوصی که جنین در آن قرار دارد) دانسته‌اند

[۱۱۲] [محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل انفطار: ۷، چاپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت\) بی تا.\)](#)

[۱۱۳] [فضل بن حسن طبری، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، چاپ هاشم رسولی محلاتی و فضل‌الله یزدی طباطبائی، ذیل انسان: ۶، بیروت ۱۳۸۸/۱۴۰۸؛](#)

[۱۱۴] [طبری، جامع، ذیل انسان: ۶.](#)

[۱۱۵] [محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴. ذیل انسان: ۶.\)](#)

در پاره‌های منابع، این سه تاریکی به فضاهای میان سه پرده‌ای که جنین را احاطه کرده‌اند (یعنی پرده آمنیون، پرده کوریون و پرده زرد) اطلاق شده است.

[۱۱۶] [عبدالحمید دیب و احمد قرقوز، مع الطب فی القرآن الکریم، ج ۱، ص ۸۷، دمشق\) بی تا، چاپ افست قم ۱۴۰۴.](#)

شرح‌های دیگری نیز در منابع تفسیری یا حدیثی برای آن ذکر شده‌است، از جمله تاریکی‌های **صلب**، **رحم** و **مشیمه**

[۱۱۷] [احمد بن محمد نحاس، معانی القرآن، ذیل انسان: ۶، چاپ یحیی‌مراد، قاهره ۲۰۰۴/۱۴۲۵.](#)

[۱۱۸] [محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل انسان: ۶، چاپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت\) بی تا.\)](#)

[۱۱۹] [محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴. ذیل انسان: ۶\)](#)

؛ تاریکی‌های **شب**، **رحم** و **مشیمه**

[۱۲۰] [محمد بن احمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ذیل انسان: ۶، ج ۱۰، جزء ۱۹، قاهره ۱۹۶۷/۱۳۸۷، چاپ افست تهران ۱۳۶۴ ش.](#)

تاریکی‌های **شب**، **رحم** و **شکم**

[۱۲۱] [فضل بن حسن طبری، جوامع الجامع فی تفسیر القرآن المجید، ذیل انسان: ۶، بیروت ۱۹۸۵/۱۴۰۵.](#)

و موارد دیگر.

[۱۲۲] [مجلسی، بحار الانوار، ج ۸۴، ص ۲۷۰.](#)

توصیه‌های بهداشتی

در **احادیث** و متون اخلاقی، به منظور تأمین سلامت جسمانی و معنوی جنین، توصیه‌های بسیاری به پدر و مادر شده است که **احکام** الزامی و غیرالزامی متعددی را از هنگام انتخاب همسر تا پایان‌دوران بارداری در برمی‌گیرد، مانند رعایت‌کردن ویژگی‌های همسر مناسب، تأکید بر رعایت سلامت جسمانی و روانی‌مادر و رفتار ملایم با **زنان** باردار، توجه به چگونگی تغذیه او و پرهیز زن باردار از **گناه** و کارهای ناپسند.

[۱۲۳] کلینی، اصول کافی، ج ۵، ص ۳۳۲.

[۱۲۴] کلینی، اصول کافی، ج ۶، ص ۲۲-۲۳.

[۱۲۵] محمدتقی فلسفی، کودک از نظر وراثت و تربیت، ج ۱، ص ۵۹-۱۲۴، تهران ۱۳۴۳ ش.

[۱۲۶] وهبه مصطفی زحیلی، الفقه الاسلامی و دلالت، ج ۷، ص ۱۳-۱۴، دمشق ۱۴۰۴/۱۹۸۴.

← حقوقی

احکام خاصی برای تضمین سلامت جنین مقرر شده است، از جمله لزوم تأخیر در اجرای کيفرهای بدنی در مورد زن باردار (حامل) تا زمان تولد کودک، عده خاص زن باردار و برداشتن **وجوب روزه ماه رمضان** از عهده او.

حقوق جنین

← دیدگاه غیر اسلامی

در برخی از کشورها، جنین تا زمان تولد بخشی از بدن مادر به شمار می‌رود و مستقلاً دارای هیچ حق قانونی نیست.

[۱۲۷] باقر لاریجانی، پزشکی و ملاحظت اخلاقی، ج ۲، ص ۱۱۱، تهران ۱۳۸۳ ش.

[۱۲۸] جان ویسیک، رضایت خاموش: مواردی در زمینه اخلاق پزشکی مدرن، ج ۱، ص ۳۲، ترجمه ناصر بلیغ، تهران ۱۳۷۳ ش.

← دیدگاه اسلامی

← حرمت

ولی بر پایه **فقه اسلامی**، جنین حتی اگر از راه نامشروع ایجاد شده باشد، واجد **حرمت** و گونه‌ای اهلیت متزلزل می‌باشد، یعنی از برخی حقوق برخوردار است، هر چند استقرار آن‌ها منوط به زنده‌متولد شدن اوست.

[۱۲۹] عبدالرزاق احمد سنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، ج ۱، ص ۲۶۶، بیروت ۱۹۵۲ (۱۹۸۶).

[۱۳۰] وهبه مصطفی زحیلی، الفقه الاسلامی و دلالت، ج ۴، ص ۱۱۸-۱۱۹، دمشق ۱۴۰۴/۱۹۸۴.

[۱۳۱] عبدالسمعصر، «حقوق الجنین فی الفقه الاسلامی»، ج ۱، ص ۲۹-۳۰، مجله البحوث الفقہیة المعاصره، ش ۲۶ (۱۴۱۶).

← حقوق مالی

از جمله حقوق جنین، که در ابواب گوناگون فقهی مطرح شده، شماری از حقوق مالی است، مانند مالکیت از راه **ارث** و **وصیت**، بدین ترتیب که جنین از یکی از مورثان خود ارث برد یا وصیتی به نفع او صورت‌گیرد.

[۱۳۲] جعفر بن حسن محقق طی، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، ج ۴، ص ۱۶، چاپ عبدالحسین محمدعلی‌بقال، نجف ۱۳۸۹/۱۹۶۹.

[۱۳۳] عبدالسمعصر، «حقوق الجنین فی الفقه الاسلامی»، ج ۱، ص ۳۵، مجله البحوث الفقہیة المعاصره، ش ۲۶ (۱۴۱۶).

[۱۳۴] انور خطیب، الاهلیة المدنیة فی الشرع الاسلامی و القوانين اللبنانیة، ج ۱، ص ۲۲۸، بیروت ۱۳۸۴/۱۹۶۵.

[۱۳۵] حسن علی‌شانی، «الجنین: حیاته و حقوقه فی الشریعة الاسلامیة»، ج ۱، ص ۳۶۱-۳۸۲، در السیاسة الصحیحة، الاخلاقیة و القیم الانسانیة من منظور اسلامی، تحریر احمد رجائی جندی، کویت: المنظمة الاسلامیة للعلوم الطبیة، ۱۹۹۷.

[۱۳۶] ناصر کاتوزیان، دوره مقدماتی حقوق مدنی: اموال و مالکیت، ج ۱، ص ۲۱۱، تهران ۱۳۷۴ ش.

[۱۳۷] عبدالسمعصر، «حقوق الجنین فی الفقه الاسلامی»، ج ۱، ص ۳۳-۳۸، مجله البحوث الفقہیة المعاصره، ش ۲۶ (۱۴۱۶).

[۱۳۸] حسین صفائی و مرتضی قاسمزاده، حقوق مدنی اشخاص و محجورین، ج ۱، ص ۴۰، تهران ۱۳۸۲ ش.

[۱۳۹] ایران قوانین و احکام، مجموعه قوانین اساسی - مدنی، با آخرین اصلاحات و الحاقات، تدوین غلامرضا حجتی اشرفی، تهران ۱۳۷۹ ش الف. مواد ۴۵، ۸۵۱، ۸۷۵ «قانون مدنی»؛ ایران.

[۱۴۰] ایران قوانین و احکام، مجموعه کامل قوانین و مقررات حقوقی، با آخرین اصلاحیه‌ها و الحاقیه‌ها، تدوین غلامرضا حجتی اشرفی، تهران ۱۳۷۹ ش ج. مواد ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۰۷، ۱۰۹-۱۱۰، ۱۱۹ «قانون امور حسبی».

← حق حیات

از مهمترین حقوق جنین در فقه اسلامی، حق **حیلت** آن و نیز حق برخورداری از سلامت جسمانی است. بر این اساس، هر گونه اسقاط عمدی جنین، به ویژه پس از دمیده شدن **روح**، در فقه اسلامی **جرم** به شمار می‌رود و پرداخت **دیة** را بر مرتکب آن واجب می‌سازد. همچنین نقض سلامت جسمانی جنین با ایجاد **جرح** و نقص عضو و مانند این‌ها نیز مشمول حکم پرداخت دیة است [۴۱]. ایران قوانین و احکام، مجموعه کامل قوانین و مقررات جزائی، با آخرین اصلاحات و الحاقات، تدوین غلامرضا حجتی اشرفی، تهران ۱۳۷۹ش. ب. مواد ۴۸۷ تا ۴۹۱ و ۶۲۲ تا ۶۲۴ «قانون مجازات اسلامی».

از جمله مصادیق اهمیت حیلت جنین در فقه اسلامی، این حکم است که در صورت **مرگ** زن باردار باید با شکافتن رحم او جنین زنده را از هلاکت نجات داد. [۴۲] ابن قدامه، المغنی، ج ۲، ص ۴۱۳-۴۱۴، بیروت: دار الکتب العربی، بی تا. [۴۳] حسن بن یوسف علامه حلی، تنکره الفقهاء، ج ۲، ص ۱۱۳، قم ۱۴۱۴. [۴۴] محسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، ج ۴، ص ۳۷۷، بیروت ۱۹۸۱.

احکام فقهی

از جمله احکام فقهی مربوط به جنین، تبعیت او از مادر در پاره‌های مقررات است، مانند **تنکیه** و **بیع در حیوانات** و **ارتداد**. [۴۵] یحیی بن شرف نووی، روضه الطالبین و عمده المفتین، ج ۳، ص ۷۲، ج ۱، ص ۱۲۸، چپ عادل احمد عبدالموجود و علی محمد معوض، بیروت (بی تا). [۴۶] حسن بن یوسف علامه حلی، تحریر الاحکام الشرعیة علی مذهب الامامیه، ج ۵، ص ۳۹۱، چپ ابراهیم بهادری، قم ۱۴۲۰-۱۴۲۱. [۴۷] ابن نجیم، البحر الرائق شرح کنز القائق، ج ۵، ص ۲۳۱، بیروت ۱۴۱۸/۱۹۹۷. [۴۸] احمد بن محمد مقدس اردبیلی، مجمع الفوائد و البرهان فی شرح ارشاد الاذهان، ج ۱۳، ص ۳۳۱، چپ مجتبی عراقی، علی پناه اشتهاردی، و حسین یزدی اصفهانی، ج ۱۳، قم ۱۴۱۶. [۴۹] محمد بن احمد دسوقی، حاشیه الدسوقی علی الشرح الکبیر، ج ۴، ص ۳۰۵، بیروت (دار احیاء الکتب العربیة، بی تا). [۵۰] ابوالقاسم خوئی، مبانی تکملة المنهاج، ج ۱، ص ۳۳۰، نجف ۱۹۷۵-۱۹۷۶. [۵۱] محسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، ج ۲، ص ۱۵۴-۱۵۶، بیروت ۱۹۸۱. [۵۲] وهبه مصطفی زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۳، ص ۶۶۷-۶۶۸، دمشق ۱۴۰۴/۱۹۸۴.

از دیگر احکام فقهی جنین؛ **طهارت** یا **نجاست** جنین در ادوار مختلف، وجوب **نقعه** بر جنین در پاره‌های موارد، وجوب یا **واجب** نبودن **زکات فطر** بر او و نفی انتساب جنین به پدر از جانب او می‌باشد.

[۵۳] ابن قدامه، المغنی، ج ۸، ص ۵۹۰، بیروت: دار الکتب العربی، بی تا. [۵۴] زین الدین بن علی شهید ثانی، مسالک الافهام الی تنقیح شرائع الاسلام، ج ۱۰، ص ۴۰، قم ۱۴۱۳-۱۴۱۹. [۵۵] محکمانم بن عبدالعظیم طباطبائی یزدی، العروہ الوثقی، ج ۱، ص ۶۲، بیروت ۱۴۰۴/۱۹۸۴. [۵۶] وهبه مصطفی زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۱، ص ۱۴۶، دمشق ۱۴۰۴/۱۹۸۴. [۵۷] وهبه مصطفی زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۱، ص ۱۴۸، دمشق ۱۴۰۴/۱۹۸۴. [۵۸] وهبه مصطفی زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۴، ص ۱۱۹، دمشق ۱۴۰۴/۱۹۸۴. [۵۹] وهبه مصطفی زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۴، ص ۱۴۶، دمشق ۱۴۰۴/۱۹۸۴. [۶۰] وهبه مصطفی زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۴، ص ۱۴۸، دمشق ۱۴۰۴/۱۹۸۴.

← طهارت

جنینی که در رحم مادر مرده و امکان سالم بیرون آوردن آن نیست، با قطعه قطعه کردن بیرون آورده می‌شود.

[۶۱] محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۴، ص ۳۷۴.

چنانچه **زن کافر** باردار شده از **مرد مسلمان**، همراه جنینش بمیرد، بر جنین **احکام** مسلمانی بار می‌شود؛ از این رو، زن را در **قبرستان** مسلمانان بر پهلوی چپ، پشت به **قبله** می‌خوابانند تا روی بچه به سمت قبله باشد.

[۶۲] محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۴، ص ۲۹۷-۲۹۹.

[۶۳] توضیح المسائل مراجع، ج ۱، ص ۳۴۰، م ۶۱۹.

در اینکه این حکم شامل جنینی هم که هنوز **روح** در آن دمیده نشده، می‌شود یا نه، اختلاف است.

[۶۴] محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۴، ص ۲۹۸.

جنین سقط شده مسلمانی که کمتر از چهار ماه دارد بدون **غسل** و **کفن** و **نماز**، تنها در پارچه‌ای پیچیده و **دفن** می‌گردد و اگر چهار ماه یا بیشتر داشته باشد، غسل داده و کفن می‌شود؛ لیکن بر آن **نماز** خوانده نمی‌شود. برخی در این فرض به جای کفن کردن، تعبیر به پیچیدن در پارچه‌ای کرده‌اند که ظاهر آن عدم **وجوب** کفن است.

[۶۵] محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۴، ص ۱۱۰-۱۱۵.

تمس با جنین سقط شده‌ای که چهار ماه یا بیشتر دارد موجب غسل **مس میت** است. **وجوب** غسل در تمس با جنین کمتر از چهار **ماه** اختلافی است. برخی تصریح به عدم وجوب آن کرده‌اند.

[۶۶] محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۵، ص ۳۴۵.

[۶۷] التتقیح (الطهارت) ج ۷، ص ۲۷۶.

[۶۸] المعالم الزلفی ص ۲۹۶.

صدق **مردار** بر جنین مرده قبل از دمیده شدن روح، همچنین **نجس** بودن آن، محل بحث است. برخی بر **نجاست** آن ادعای **اجماع** کرده‌اند.

[۶۹] مستمسک العروة ج ۱، ص ۳۳۳.

[۷۰] التتقیح (الطهارت) ج ۱، ص ۵۴۴-۵۴۶.

← بردگی

جنین در اسلام و کفر، تابع پدر و مادر خویش است؛ بنابراین این، اگر مرد کافری **مسلمان** شود، لیکن **همسر** حامله‌اش که بر کفر باقی مانده **اسیر** گردد، **مادر** به بردگی گرفته می‌شود، لیکن جنین به تبع **پدر** خود، در حکم **مسلمان** است و به بردگی گرفته نمی‌شود.

[۱۷۱] **محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۲۱، ص ۱۴۳-۱۴۴.**

اگر **کنیز** یا **حیوان** بارداری فروخته شود، در صورتی که به نظر عرف، جنین تابع مادر به حساب نیاید، بنا بر **مشهور** در **ملک** **فروشنده** باقی می‌ماند.

[۱۷۲] **محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۲۴، ص ۱۵۴.**

خرید و فروش جنین در رحم حیوان صحیح نیست.

[۱۷۳] **محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۲۲، ص ۴۴۰.**

آزاد کردن جنین محکوم به **بردگی** بابت **کفاره**، کفایت از کفاره نمی‌کند.

[۱۷۴] **محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۳۳، ص ۲۰۱.**

همچنین انکار جنین سبب لعن نمی‌گردد.

[۱۷۵] **محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۳۴، ص ۱۳.**

← رهن

هرگاه **کنیز** یا حیوانی که **گرو** گذاشته شده **حامله** گردد، آیا جنین او نیز جزء مال **گرو** گذاشته شده محسوب می‌شود یا نه؟ مسئله اختلافی است. قول اول منسوب به **مشهور** است.

[۱۷۶] **محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۲۵، ص ۲۲۹-۲۳۰.**

← وقف

وقف کردن برای جنین به تنهایی صحیح نیست، لیکن اگر مالی برای افراد موجود و کسانی که بعد متولد می‌شوند وقف گردد، صحیح است.

[۱۷۷] **محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۲۸، ص ۲۷.**

← وصیت، اقرار، ارث

وصیت کردن برای جنین، هر چند **روح** در آن دمیده نشده باشد، صحیح است؛ لیکن استقرار آن منوط به زنده متولد شدن او است، وگرنه، وصیت باطل است.

[۱۷۸] **محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۲۸، ص ۳۸۷.**

جنین به شرط زنده به **دنیا** آمدن **ارث** می‌برد؛ هر چند پس از آن بمیرد. در صورتی که **پسر** یا **دختر** بودن جنین و نیز تعدد یا یکی بودن آن نامعلوم باشد سهم دو پسر - به جهت **احتیاط** - کنار گذاشته می‌شود.

[۱۷۹] **محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۳۹، ص ۷۰-۷۳.**

همچنین **اقرار** به نفع جنین در صورتی که اشاره به سبب محتمل بکند، مانند وصیت و ارث، بلکه در فرض عدم اشاره به سبب نیز صحیح است.

[۱۸۰] **محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۳۵، ص ۱۲۲-۱۲۳.**

[۱۸۱] **فقه الصالح ج ۲۰، ص ۲۱۴.**

← نامگذاری

نام‌گذاری برای جنین **مستحب** است. با معلوم بودن جنسیت او، نامی از همان جنس برایش انتخاب می‌گردد؛ و در صورت معلوم نبودن، از نام‌های مشترک میان **دختران** و **پسران** استفاده می‌شود. نام‌گذاری جنین به محمد مستحب است.

[۱۸۲] **محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۳۱، ص ۲۵۵.**

[۱۸۳] **مهذب الاحکام ج ۲۵، ص ۲۵۸.**

← عتق و تدبیر

چنانچه **کنیز** باردار آزاد گردد، جنین او نیز - به شرط عدم استثناء - آزاد می‌شود. در اینکه با استثناء نیز آزاد می‌شود یا نه، اختلاف است.

[۱۸۴] **محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۳۴، ص ۱۷۸.**

آیا حکم تابعیت، در **تدبیر** نیز جریان دارد؛ بدین معنا که در تدبیر **کنیز** حامله، جنین نیز در حکم تدبیر تابع مادر است یا نه؟ مسئله اختلافی است. **مشهور فقها**، تدبیر **کنیز** باردار را تدبیر جنین او نمی‌دانند. برخی بین صورت **علم** به حاملگی **کنیز** هنگام تدبیر و **جهل** به آن تفصیل داده و تنها در فرض نخست جنین را نیز **متدبیر** و تابع حکم **مادر** دانسته‌اند.

[۱۸۵] **محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۳۴، ص ۲۱۰.**

[عق و تدبیر جنین، خواه به طور مستقل و یا به انضمام مادر صحیح است.](#)

در فرض استقلال، تدبیر و عق او به مادرش سرایت نمی‌کند.

[۱۸۶] [محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۳۴، ص ۲۵۱.](#)

← تنکيه

[تنکيه جنين به تنکيه حيوان است، به شرط آنکه روح در آن دمیده نشده و خلقتش تمام باشد. آیا در صورت دمیده شدن روح در آن نیز همین حکم را دارد؟ مسئله اختلافی است.](#)

[۱۸۷] [محمد حسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام ج ۲۶، ص ۱۸۰-۱۸۴.](#)

کاربرد در تحقیقات پزشکی

با گسترش علم پزشکی، مباحث جدیدی در اخلاق، فقه و حقوق مطرح شده است، مانند اهدای جنین و استفاده از جنین و جفت و دیگر محتویات رحم در پیوند اعضا و پژوهش‌های علمی. به سبب گسترش پژوهش‌ها و مطالعات [پزشکی](#) در باره روین و جنین، امروزه در منابع اخلاق پزشکی، در باره محدودیت‌های خاصی که در این زمینه وجود دارد، بحث می‌شود.

[۱۸۸] [ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۸۳-۲۹۴، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.](#)

مسائل اخلاقی مربوط به کاربرد روین و بافت‌های جنینی، مورد توجه ادیان و حقوق‌دانان قرار گرفته است، هر چند برخی از آنان اساساً با این گونه پژوهش‌ها مخالف اند، زیرا آن را با کرامت انسانی سازگار نمی‌دانند.

[۱۸۹] [ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۸۳، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.](#)

[۱۹۰] [ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۹۱، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.](#)

[۱۹۱] [الستنز کمبل، معضلات اخلاقی در حرفه پزشکی، ج ۱، ص ۱۸۹، ترجمه حسن میان‌داری، \(بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا\).](#)

در برخی اسناد و گزارش‌های ملی و بین‌المللی در باره اخلاق پزشکی نیز چنین محدودیت‌هایی برای کاربرد جنین در تحقیقات توصیه شده است، از جمله در گزارش گروه بازرگاری مقررات مربوط به پژوهش با استفاده از جنین و بافت‌های جنینی (۱۹۸۹) معروف به گزارش پولکینگ هورن می‌باشد.

[۱۹۲] [ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۸۳، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.](#)

برطبق این گزارش، طرح‌های پژوهش جنینی در صورتی پذیرفته است که علاوه بر اعتبار علمی کافی، اهداف آن فقط از راه پژوهش بر روی جنین دست یافتنی باشد.

[۱۹۳] [ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۸۳-۲۸۴، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.](#)

[۱۹۴] [محمدنعیم یاسین، «حقیقه الجنین و حکم الانتفاع به فی زراعه الاعضاء»، ج ۱، ص ۱۳۴-۱۳۵، مجله الشریعه و الدراسات الاسلامیه، ش ۱۷ \(ذیقعدہ ۱۴۱۰\).](#)

کاربرد دیگر جنین در تحقیقات پزشکی، کشت و جداسازی سلول‌های بنیادی جنین انسان است که برای اولین بار در ۱۳۷۷ ش/۱۹۹۸ انجام شد.

تولید یک ردیف سلول از سلول‌های بنیادی، کلونینگ نامیده می‌شود.

سلول‌های بنیادی توانایی تولید هر نوع سلول انسانی را دارند.

تدوین قوانین اخلاقی و حقوقی در مورد این دانش هنوز در آغاز راه است.

[۱۹۵] [فایز عبدالله کندی، «مشروعیه الاستنساخ الجینی البشري من الوجهة القانونیه»، ج ۱، ص ۷۸۳-۸۲۹، مجله الحقوق، سال ۲۲، ش ۲ \(۱۹۹۸\).](#)

پژوهش‌های غیر اخلاقی

برخی از صلح نظران اخلاق پزشکی، با توجه به حرمت [حیات](#) انسانی، هر نوع فعالیتی را که مدت زمان حیات جنین را پس از خروج از رحم کاهش دهد، مضموم شمرده‌اند.

[۱۹۶] [جن ویسیک، رضایت خاموش: مواردی در زمینه اخلاق پزشکی مدرن، ج ۱، ص ۳۴۵-۳۴۶، ترجمه ناصر بلغی، تهران ۱۳۷۳ ش.](#)

برخی از مهم‌ترین مصلیق پژوهش‌های غیر اخلاقی در مورد جنین عبارت‌اند از: تجویز هر نوع [دارو](#) برای جنین یا انجام‌دادن هر کار دیگر به قصد ارزیابی میزان آسیب وارده به جنینی که سقط خواهد شد، استفاده از بافت عصبی جنین (جز در مورد سلول‌های مجزا یا تکه‌هایی از بافت آن) در پیوند، تصمیم‌گیری در مورد بارداری یا پایان دادن به بارداری با شیوه‌ای خاص یا در زمانی مشخص برای دستیابی به بافت مورد نظر در پژوهش مثلاً برای درمان یک بیماری خاص، قرار دادن روین انسانی در حیوانت، جایگزین کردن هسته

در سلول یک روین یا هسته سلولی از شخصی دیگر، روین دیگر، یا از [سلول](#) روینایی که در مراحل بعدی تکامل قرار دارد و تغییر ساختار سلولی هر سلول روین، پژوهش‌های مربوط به آسیب رساندن یا تخریب و ایجاد تغییرات ژنتیکی بر روی روین‌های با عمر بیش‌تر از چهارده روز (پس از ظهور لایه اولیه)، استفاده تجاری از تکثیر سلول [تخمک](#) یا اسپرم.

[۱۹۷] [ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۸۳-۲۹۳، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.](#)

[۱۹۸] [سازمان کنفرانس اسلامی، مجمع فقه اسلامی، مصوبه ش ۲۶/۴ د: «بهرمگیری از اندام انسان مرده یا زنده دیگری»، مصوبه ش ۵۸/۳ د: «بیکارگیری جنین بعنوان منبع کشت اندامهای بدن»، مصوبه‌ها و توصیه‌ها: از دومین تا پایان نهمین نشست، ترجمه محمد مقس، جده ۱۴۱۸.](#)

محدودیت‌های قانونی و شرعی

از جمله محدودیت‌های یاد شده این است که انجام‌دادن پژوهش بر روی جنین و استفاده از آن تنها پس از گرفتن رضایت‌نامه از مادر امکان‌پذیر است.

در گزارش پولکینگ هورن، رضایت‌نامه گرفتن از پدر ضروری نیست.

[۱۹۹] [ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۸۷-۲۸۸، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.](#)

- ۲۰۰۱] محمدنعمین یاسین، «حقیقه الجنین و حکم الانتفاع به فی زراعه الاعضاء»، ج ۱، ص ۱۳۵، مجله الشریعه و الدراسات الاسلامیه، ش ۱۷ (ذیقده ۱۴۱۰).
- در «آیین‌نامه اجرایی اصول اخلاقی در پژوهش‌های علوم پزشکی» (اصل (۲۵)) گرفتن رضایت نامه هم از مادر و هم از قیم جنین لازم است. اگر مادر رضایت‌نامه‌اش را پس بگیرد، آزمایش بر روی جنین، در هر مرحله‌ای که باشد، متوقف می‌شود.
- ۲۰۰۱] ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۹۰، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.

برخی فقها، با استناد به **احادیث**، بر آن‌اند که جنین بلافاصله بعد از **لقاح** حق حیات دارد؛ بنابراین، آزمایش‌های پزشکی بر روی تخمک‌های بارور شده و از بین بردن آن‌ها ممنوع است.

- ۲۰۰۲] محمدنعمین یاسین، «حقیقه الجنین و حکم الانتفاع به فی زراعه الاعضاء»، ج ۱، ص ۱۴۱، مجله الشریعه و الدراسات الاسلامیه، ش ۱۷ (ذیقده ۱۴۱۰).

۲۰۰۳] حسن علی‌شاندلی، «الجنین: حیاته و حقوقه فی الشریعه الاسلامیه»، ج ۱، ص ۳۴۹، در **السیاسه الصحیحه، الاخلاقیات و القیم الانسانیه من منظور اسلامی**، تحریر احمد رجائی جندی، کویت: المنظمه الاسلامیه للعلوم الطبیبه، ۱۹۹۷.

- ۲۰۰۴] حسن جواهری، «المواکبه الشرعیه للتطوّر فی مجال الجنین و الهندسه الوراثیه»، ج ۱، ص ۱۳۰-۱۳۱، فقه اهل البیت علیهم السلام، ش ۱۳ (۱۹۹۹/۱۴۲۰).

از این‌رو، در سومین اجلاس سازمان اسلامی علوم پزشکی توصیه شد که تعداد لقاح‌های خارج از رحم‌تنها به اندازه نیاز باشد و اگر زائد بر مقدار مورد نیاز باشد، رها کردن آن‌ها به حال خود و مرگ طبیعی آن‌ها، که پس از شش روز صورت می‌گیرد، بهترین راحل است

۲۰۰۵] حسن علی‌شاندلی، «الجنین: حیاته و حقوقه فی الشریعه الاسلامیه»، ج ۱، ص ۳۴۵-۳۴۰، در **السیاسه الصحیحه، الاخلاقیات و القیم الانسانیه من منظور اسلامی**، تحریر احمد رجائی جندی، کویت: المنظمه الاسلامیه للعلوم الطبیبه، ۱۹۹۷.

ولی برخی فقها،

- ۲۰۰۶] محمدنعمین یاسین، «حقیقه الجنین و حکم الانتفاع به فی زراعه الاعضاء»، ج ۱، ص ۱۱۸-۱۲۷، مجله الشریعه و الدراسات الاسلامیه، ش ۱۷ (ذیقده ۱۴۱۰).

- ۲۰۰۷] سازمان کنفرانس اسلامی، مجمع فقه اسلامی، مصوبه‌ها و توصیه‌ها: از دومین تا پایان نهمین نشست، ترجمه محمد مقس، جده ۱۴۱۸.

با مقایسه منافع پژوهش درباره این جنین‌ها با زیان‌های آن، از نظر شرعی کاربرد آن‌ها را جایز دانسته‌اند.

کمبود تخمک در مراکز بارورسازی، محققان را به فکر به دست آوردن آن از جنین انداخته است.

این کار را در اصطلاح، مادر بودن جنین نامیده‌اند که به سبب فقدان **دانش** کافی در این زمینه، آثار و مشکلات اخلاقی و حقوقی آن حل نشده است.

- ۲۰۰۸] باقر لاریجانی، پزشکی و ملاحظت اخلاقی، ج ۱، ص ۴۹، تهران ۱۳۸۳ ش.

فهرست منابع

- (۱) قرآن.
- (۲) آقابزرگ طهرانی، **الذریعه**.
- (۳) «آیین‌نامه اجرای اصول اخلاقی در پژوهش‌های علوم پزشکی»، در معاونت تحقیقات و فناوری وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ۲۰۰۳-۲۰۰۴.
- (۴) ابن اثیر، **النهايه فی غریب‌الحديث و الاثر**، چپ طاهر احمد زاوی و محمود محمد طناعی، قاهره ۱۳۸۳/۱۳۸۵، ۱۹۶۳/۱۹۶۵، چپ افست بیروت (بی‌تا).
- (۵) ابن حجر عسقلانی، **فتح الباری بشرح صحیح البخاری**، مصر ۱۳۴۸، چپ افست بیروت ۱۹۸۸/۱۴۰۸.
- (۶) ابن حنبل، **مسند احمد بن حنبل**، استانبول ۱۹۸۲/۱۴۰۲.
- (۷) ابن سینا، **من مؤلفات ابن سینا الطبیبه**، چپ محمد زهیر البابا: **الأرجوزة فی الطب**، حلب ۱۹۸۴/۱۴۰۴.
- (۸) ابن فارس.
- (۹) ابن قدامه، **المعنی**، بیروت: دار الکتب العربی، (بی‌تا).
- (۱۰) ابن ماسویه، مقاله یحیی بن ماسویه فی الجنین و کونه فی الرحم، در **ثلاث رسائل فی الطب العربی الاسلامی**، چپ محمود حاج قاسم محمد، بغداد: بیت‌الحکمه، ۱۴۲۱/۲۰۰۱.
- (۱۱) ابن نجیم، **البحر الرائق شرح کنز الدقائق**، بیروت ۱۹۹۷/۱۴۱۸.
- (۱۲) ارسطو، **فی کون الحیوان: المقالات** ۱.۹۱۵ من **کتب الحیوان**، ترجمه من الیونانیه الی العربیه نسبت الی یوحنا بن بطریق، چپ یان بروکمان و یوان دروسارت لولوفس، لینن ۱۹۷۱.
- (۱۳) ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.
- (۱۴) ایران قوانین و احکام، مجموعه قوانین اساسی - مدنی، با آخرین اصلاحات و الحاقات، تدوین غلامرضا حجتی اشرفی، تهران ۱۳۷۹ ش الف.
- (۱۵) ایران قوانین و احکام، مجموعه کامل قوانین و مقررات جزائی، با آخرین اصلاحات و الحاقات، تدوین غلامرضا حجتی اشرفی، تهران ۱۳۷۹ ش ب.
- (۱۶) ایران قوانین و احکام، مجموعه کامل قوانین و مقررات حقوقی، با آخرین اصلاحیه‌ها و الحاقیه‌ها، تدوین غلامرضا حجتی اشرفی، تهران ۱۳۷۹ ش ج.
- (۱۷) احمد بن محمد بلدی، **کتب تدبیر الخبالی و الاطفال و الصبیان و حفظ صحتهم و مداوا الامراض العارضة لهم**، چپ محمود حاج قاسم محمد، بغداد (۱۹۸۰).
- (۱۸) رضا پاک نژاد، **اولین دانشگاه و آخرین پیامبر**، ج ۱، تهران ۱۳۵۰ ش .
- (۱۹) **ثلاث رسائل فی الطب العربی الاسلامی**، چپ محمود قاسم محمد، بغداد: بیت‌الحکمه، ۲۰۰۱/۱۴۲۱.
- (۲۰) احمد بن علی جصاص، **کتب احکام القرآن**، استانبول (۱۳۳۵-۱۳۳۸)، چپ افست بیروت ۱۹۸۶/۱۴۰۶.
- (۲۱) حسن جواهری، «المواکبه الشرعیه للتطوّر فی مجال الجنین و الهندسه الوراثیه»، فقه اهل البیت علیهم السلام، ش ۱۳ (۱۹۹۹/۱۴۲۰).
- (۲۲) اسماعیل بن حماد جوهری، **الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیه**، چپ احمد عبدالغفور عطار، بیروت (بی‌تا) چپ افست تهران ۱۳۴۸ ش.
- (۲۳) حاجی خلیفه.
- (۲۴) انور خطیب، **الاهلیه المنذیه فی الشرع الاسلامی و القوانين اللبنانیه**، بیروت ۱۹۶۵/۱۳۸۴.
- (۲۵) خلیل بن احمد، **کتب العین**، چپ مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی، قم ۱۴۰۵.
- (۲۶) ابوالقاسم خوئی، **مبانی تکمله المنهاج**، نجف ۱۹۷۵-۱۹۷۶.
- (۲۷) محمد بن احمد دسوقی، **حاشیه الدسوقی علی الشرح الکبیر**، بیروت: (دار احیاء الکتب العربیه)، (بی‌تا).
- (۲۸) عبدالحمید دیب و احمد فرقوز، **مع الطب فی القرآن الکریم**، دمشق (بی‌تا)، چپ افست قم ۱۴۰۴.
- (۲۹) محمد بن زکریا رازی، **کتب الشکوکه علی جالینوس**، چپ مهدی محقق، تهران ۱۳۷۲ ش.
- (۳۰) حسین بن محمد راغب اصفهانی، **المفردات فی غریب القرآن**، چپ محمد سید کیلانی، تهران (۱۳۳۲ ش).
- (۳۱) محمد علی رضائی اصفهانی، **پژوهشی در اعجاز علمی قرآن**، رشت ۱۳۸۰ ش.
- (۳۲) علیخان بن زین‌العابدین رئیس الاطباء، **جواهر التشریح**، تهران ۱۳۰۶ ش .
- (۳۳) علیخان بن زین‌العابدین رئیس الاطباء، **کتب احیاء الاطفال مظفری**، (تهران ۱۳۸۲ ش).
- (۳۴) محمد بن محمد زبیدی، **تاج العروس من جواهر القاموس**، چپ علی‌شیری، بیروت ۱۹۹۴/۱۴۱۴.
- (۳۵) وهبه مصطفی زحلی، **الفقه الاسلامی و آفته**، دمشق ۱۹۸۴/۱۴۰۴.
- (۳۶) سایه وفر، **تشریح**، ترجمه ابوالحسن تفرشی، تهران (۱۳۱۲).
- (۳۷) سازمان کنفرانس اسلامی، مجمع فقه اسلامی، مصوبه‌ها و توصیه‌ها: از دومین تا پایان نهمین نشست، ترجمه محمد مقس، جده ۱۴۱۸.
- (۳۸) رضا سلطانی‌نسب، **جنین شناسی انسان: بررسی تکامل طبیعی و غیرطبیعی انسان**، تهران ۱۳۵۶ ش.
- (۳۹) عبدالرزاق احمد سنهوری، **الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید**، بیروت (۱۹۵۲-۱۹۸۶).

(۴۰) سیوطی.

(۴۱) حسن علی شاذلی، «الجنین: حیاته و حقوقه فی الشریعه الاسلامیه»، در السیاسه الصحیحه، الاخلاقیات و القیم الانسانیه من منظور اسلامی، تحریر احمد رجائی جندی، کویت: المنظمه الاسلامیه للعلوم الطبیبه، ۱۹۹۷.

(۴۲) محمد بن ادریس شافعی، الام، چاپ محمد زهری نجار، بیروت) بی تا .

(۴۳) زین الدین بن علی شهید ثانی، مسالک الافهام الی تنقیح شرائع الاسلام، قم ۱۴۱۳-۱۴۱۹.

(۴۴) حسین صفائی و مرتضی قاسمزاده، حقوق مدنی اشخاص و محجورین، تهران ۱۳۸۲ ش.

(۴۵) محمد حسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۴-۱۹۷۱.

(۴۶) محمد کاظم بن عبدالعظیم طباطبائی یزدی، العروه الوثقی، بیروت ۱۹۸۴/۱۴۰۴.

(۴۷) فضل بن حسن طبرسی، جوامع الجامع فی تفسیر القرآن المجید، بیروت ۱۹۸۵/۱۴۰۵.

(۴۸) فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، چاپ هاشم رسولی محلاتی و فضل الله یزدی طباطبائی، بیروت ۱۹۸۸/۱۴۰۸.

(۴۹) طبرسی، جامع.

(۵۰) محمد بن حسن طوسی، التنبیان فی تفسیر القرآن، چاپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت) بی تا .

(۵۱) محمد بن حسن طوسی، کتاب الخلاف، قم ۱۴۰۷-۱۴۱۷.

(۵۲) عرب بن سعید، کتاب خلق الجنین و تدبیر الحبالی و المولودین، چاپ نورالدین عبدالقادر و هنری جاهیه، الجزائر ۱۹۵۶/۱۳۷۵.

(۵۳) حسن بن یوسف علامه حلّی، تحریر الاحکام الشرعیه علی مذهب الامامیه، چاپ ابراهیم بهبهاری، قم ۱۴۲۰-۱۴۲۱.

(۵۴) حسن بن یوسف علامه حلّی، تذکره الفقهاء، قم ۱۴۱۴.

(۵۵) محمد بن عمر فخر رازی، التفسیر الکبیر، قاهره) بی تا (، چاپ افست تهران) بی تا .

(۵۶) محمد تقی فلسفی، کونک از نظر وراثت و تربیت، تهران ۱۳۴۳ ش.

(۵۷) محمد بن احمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ج ۱۰، جزء ۱۹، قاهره ۱۹۶۷/۱۳۸۷، چاپ افست تهران ۱۳۶۴ ش.

(۵۸) سعید بن هبه الله قطب راوندی، فقه القرآن، چاپ احمد حسینی، قم ۱۴۰۵.

(۵۹) ناصر کاتوزیان، دوره مقدماتی حقوق مدنی: اموال و مالکیت، تهران ۱۳۷۴ ش.

(۶۰) کلینی، اصول کافی.

(۶۱) السنن کبیر، معضلات اخلاقی در حرفه پزشکی، ترجمه حسن میاندری، بی جا: بی تا .

(۶۲) فایز عبدالله کندری، «مشروعیه الاستنساخ الجینی البشري من الوجهه القانونیه»، مجله الحقوق، سال ۲۲، ش ۲ (۱۹۹۸).

(۶۳) باقر لاریجانی، پزشکی و ملاحظت اخلاقی، تهران ۱۳۸۳ ش.

(۶۴) مجلسی، بحار الانوار.

(۶۵) ولی الله محرابی، تاریخ مصور پزشکی جهان: از کهن ترین روزگاران تا دوره معاصر، ج ۵، تهران ۱۳۸۴ ش.

(۶۶) جعفر بن حسن محقق حلّی، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، چاپ عبدالحمید محمدعلی بقال، نجف ۱۳۸۹/۱۹۶۹.

(۶۷) محمد اسماعیل ابراهیم، القرآن و اعجازه العلمی، بی جا (دار الفکر العربی، بی جا).

(۶۸) محمد سلام مدکور، الجنین و الاحکام المتعلقة به فی الفقه الاسلامی، قاهره ۱۳۸۹/۱۹۶۹.

(۶۹) عبدالله معصر، «حقوق الجنین فی الفقه الاسلامی»، مجله البحوث الفقهی المعاصره، ش ۲۶ (۱۴۱۶).

(۷۰) احمد بن محمد مقسار دبیلی، مجمع الفائده و البرهان فی شرح ارشاد الاذهان، چاپ مجتبی عراقی، علی پناه اشتهاردی، و حسین یزدی اصفهانی، ج ۱۳، قم ۱۴۱۶.

(۷۱) محمدحسن بن باقر نجفی، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، بیروت ۱۹۸۱.

(۷۲) احمد بن محمد نحلّس، معانی القرآن، چاپ یحیی مراد، قاهره ۲۰۰۴/۱۴۲۵.

(۷۳) یحیی بن شرف نووی، روضه الطالبین و عمدہ المفتین، چاپ عادل احمد موجود و علی محمد معوض، بیروت) بی تا .

(۷۴) جان ویسیک، رضایت خاموش: مواردی در زمینه اخلاق پزشکی مدرن، ترجمه ناصر بلیغ، تهران ۱۳۷۳ ش.

(۷۵) محمد نعیم یاسین، «حقیقه الجنین و حکم الانتفاع به فی زراعه الاعضاء»، مجله الشریعه و الدراسات الاسلامیه، ش ۱۷ (ذیقعدہ ۱۴۱۰)؛

پانویس

۱. ↑ خلیل بن احمد، کتاب العین، ذیل «جَنّ»، چاپ مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی، قم ۱۴۰۵.

۲. ↑ اسماعیل بن حماد جوهری، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیه، ذیل «جَنّ»، چاپ احمد عبدالغفور عطار، بیروت) بی تا (چاپ افست تهران ۱۳۶۸ ش.

۳. ↑ ابن فارس، ذیل «جَنّ».

۴. ↑ حسین بن محمد راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ذیل «جَنّ»، چاپ محمد سید کیلانی، تهران ۱۳۳۲ ش .)

۵. ↑ رضا سلطانی نسب، جنین شناسی انسان: بررسی تکامل طبیعی و غیرطبیعی انسان، ج ۱، ص ۶، تهران ۱۳۵۶ ش.

۶. ↑ غافر/سوره ۴۰، آیه ۶۷.

۷. ↑ قیامت/سوره ۷۵، آیه ۳۸

۸. ↑ خلیل بن احمد، کتاب العین، ذیل «علق»، چاپ مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی، قم ۱۴۰۵.

۹. ↑ اسماعیل بن حماد جوهری، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیه، ذیل «علق»، چاپ احمد عبدالغفور عطار، بیروت) بی تا (چاپ افست تهران ۱۳۶۸ ش.

۱۰. ↑ حسین بن محمد راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ذیل «علق»، چاپ محمد سید کیلانی، تهران ۱۳۳۲ ش .)

۱۱. ↑ ابن قدامه، المغنی، ج ۱، ص ۳۶۲، بیروت: دار الکتب العربی، بی تا .)

۱۲. ↑ حسن بن یوسف علامه حلّی، تذکره الفقهاء، ج ۱، ص ۳۲۶، قم ۱۴۱۴.

۱۳. ↑ حسن علی شاذلی، «الجنین: حیاته و حقوقه فی الشریعه الاسلامیه»، ج ۱، ص ۳۵، در السیاسه الصحیحه، الاخلاقیات و القیم الانسانیه من منظور اسلامی، تحریر احمد رجائی جندی، کویت: المنظمه الاسلامیه للعلوم الطبیبه، ۱۹۹۷.

۱۴. ↑ محمد سلام مدکور، الجنین و الاحکام المتعلقة به فی الفقه الاسلامی، ج ۱، ص ۳۴-۳۴، قاهره ۱۳۸۹/۱۹۶۹.

۱۵. ↑ ایران قوانین و احکام، مجموعه قوانین اساسی - مدنی، با آخرین اصلاحات و الحاقات، تدوین غلامرضا حجتی اشرفی، ماده ۹۵۷ «قانون مدنی»، تهران ۱۳۷۹ ش الف..

۱۶. ↑ محمد بن ادریس شافعی، الام، ج ۶، ص ۱۰۷، چاپ محمد زهری نجار، بیروت) بی تا .)

۱۷. ↑ محمد بن حسن طوسی، کتاب الخلاف، ج ۵، ص ۲۹، قم ۱۴۱۷-۱۴۰۷.

۱۸. ↑ محمد سلام مدکور، الجنین و الاحکام المتعلقة به فی الفقه الاسلامی، ج ۱، ص ۳۴-۳۵، قاهره ۱۳۸۹/۱۹۶۹.

۱۹. ↑ ارسطو، فی کون الحيوان: المقالات ۱۵-۱۹ من کتاب الحيوان، ترجمه من اليونانيه الى العربيه نُسبت الى يوحنا بن بطريق، ص ۳۷-۴۲، چاپ یان بروکمان و یوان دروسارت لولوفس، لینن ۱۹۷۱.

۲۰. ↑ محمد بن زکریا رازی، کتاب الشکوک علی جالینوس، ج ۱، ص ۶۹، چاپ مهدی محقق، تهران ۱۳۷۲ ش.

۲۱. [↑](#) ولی الله محرابی، تاریخ مصور پزشکی جهان: از کهن‌ترین روزگاران تا دوره معاصر، ج ۵، ص ۲۳۲۴، ج ۵، تهران ۱۳۸۴ ش.
۲۲. [↑](#) رضا سلطانی‌نسب، جنین شناسی انسان: بررسی تکامل طبیعی و غیرطبیعی انسان، ج ۱، ص ۳-۴، تهران ۱۳۵۶ ش.
۲۳. [↑](#) ابن ماسویه، مقاله یحیی‌بن ماسویه فی الجنین و کونه فی الرحم، ج ۱، ص ۶۳-۷۶، در ثلاث رسائل فی الطب العربی الاسلامی، چپ محمود حاج قاسم محمد، بغداد: بیت‌الحکمه، ۲۰۰۱/۱۴۲۱.
۲۴. [↑](#) ابن ماسویه، مقاله یحیی‌بن ماسویه فی الجنین و کونه فی الرحم، در ثلاث رسائل فی الطب العربی الاسلامی، چپ محمود حاج قاسم محمد، مقممه محمود قاسم محمد، ص ۱۱، بغداد: بیت‌الحکمه، ۲۰۰۱/۱۴۲۱.
۲۵. [↑](#) عریب بن سعید، کتاب خلق الجنین و تدبیر الحبالی و المولودین، ج ۱، ص ۲۹-۴۶، چپ نورالدین عبدالقادر و هنری جاهیه، الجزائر ۱۳۷۵/۱۹۵۶.
۲۶. [↑](#) احمد بن محمد بلدی، کتاب تدبیر الخبالی و الاطفال و الصبیان و حفظ صحتهم و مداواه الامراض العارضه لهم، ج ۱، ص ۷۵-۱۷۵، چپ محمود حاج قاسم محمد، بغداد (۱۹۸۰).
۲۷. [↑](#) ابن سینا، من مؤلفات ابن سینا الطبیعه، ج ۱، ص ۱۶۲، چپ محمد زهیر النابا: الأرجوزه فی الطب، حلب ۱۹۸۴/۱۴۰۴.
۲۸. [↑](#) علیخان بن زین‌العابدین رئیس الاطباء، جواهر التشریح، ج ۱، ص ۹۳۳-۹۸۳، (تهران ۱۳۰۶).
۲۹. [↑](#) علیخان بن زین‌العابدین رئیس الاطباء، کتاب احیاء الاطفال مظفری، ص ۵-۱۳، (تهران ۱۳۸۲ ش).
۳۰. [↑](#) حاجی خلیفه، ج ۲، ستون ۱۴۱۰.
۳۱. [↑](#) سایی وفر، تشریح، ص ۴۲۰-۴۴۳، ترجمه ابوالحسن نفرشی، تهران (۱۳۱۲).
۳۲. [↑](#) آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۴، ص ۱۸۴-۱۸۵.
۳۳. [↑](#) آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۱۹، ص ۳۳.
۳۴. [↑](#) آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۲۰، ص ۲۶۳.
۳۵. [↑](#) آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۲۱، ص ۲۵۵.
۳۶. [↑](#) آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۲۳، ص ۱۳۷.
۳۷. [↑](#) آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۲۳، ص ۲۷۸.
۳۸. [↑](#) مؤمنون/سور ۲۳، آیه ۱۳۱۴.
۳۹. [↑](#) حج/سور ۲۲، آیه ۵.
۴۰. [↑](#) مؤمنون/سور ۲۳، آیه ۱۳.
۴۱. [↑](#) عبس/سور ۸۰، آیه ۱۹.
۴۲. [↑](#) بیں/سور ۳۶، آیه ۷۷.
۴۳. [↑](#) کهف/سور ۱۸، آیه ۳۷.
۴۴. [↑](#) غافر/سور ۴۰، آیه ۶۷.
۴۵. [↑](#) فاطر/سور ۳۵، آیه ۱۱.
۴۶. [↑](#) نجم/سور ۵۳، آیه ۴۶.
۴۷. [↑](#) قیامت/سور ۷۵، آیه ۳۷.
۴۸. [↑](#) انسان/سور ۷۶، آیه ۲.
۴۹. [↑](#) محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل انسان: ۲، چپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت) بی تا).
۵۰. [↑](#) فضل بن حسن طبرسی، جوامع الجامع فی تفسیر القرآن المجید، ذیل انسان: ۲، بیروت ۱۹۸۵/۱۴۰۵.
۵۱. [↑](#) محمد بن زکریا رازی، کتاب الشکوک علی جالینوس، ذیل، انسان: ۲، چپ مهدی محقق، تهران ۱۳۷۲ ش.
۵۲. [↑](#) محمد بن احمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ذیل انسان: ۲، ج ۱، جزء ۱۹، قاهره ۱۹۶۷/۱۳۸۷، چپ افست تهران ۱۳۶۴ ش.
۵۳. [↑](#) محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل، انسان: ۲، چپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت) بی تا).
۵۴. [↑](#) فضل بن حسن طبرسی، جوامع الجامع فی تفسیر القرآن المجید، ذیل، انسان: ۲، بیروت ۱۹۸۵/۱۴۰۵.
۵۵. [↑](#) محمد بن احمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ج ۱، جزء ۱۹، ذیل، انسان: ۲، قاهره ۱۹۶۷/۱۳۸۷، چپ افست تهران ۱۳۶۴ ش.
۵۶. [↑](#) محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل حج: ۵، چپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت) بی تا).
۵۷. [↑](#) فضل بن حسن طبرسی، جوامع الجامع فی تفسیر القرآن المجید، ذیل حج: ۵، بیروت ۱۹۸۵/۱۴۰۵.
۵۸. [↑](#) سیوطی، ذیل حج: ۵.
۵۹. [↑](#) محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴. ذیل حج: ۵).
۶۰. [↑](#) محمد اسماعیل ابراهیم، القرآن و اعجازہ العلمی، ص ۱۰۷، (بی‌جا): دار الفکر العربی، بی‌جا؛
۶۱. [↑](#) محمد سلام منکور، الجنین و الاحکام المتعلقة به فی الفقه الاسلامی، ج ۱، ص ۵۷-۵۹، قاهره ۱۳۸۹/۱۹۶۹.
۶۲. [↑](#) محمدعلی رضائی اصفهانی، پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، ج ۲، ص ۴۸۴-۴۸۶، رشت ۱۳۸۰ ش.
۶۳. [↑](#) رضا سلطانی‌نسب، جنین شناسی انسان: بررسی تکامل طبیعی و غیرطبیعی انسان، ج ۱، ص ۵۷-۶۰، تهران ۱۳۵۶ ش.
۶۴. [↑](#) رضا پلک نژاد، اولین دانشگاه و آخرین، ج ۱۱، ص ۱۱۰-۱۱۱، پیامبر، ج ۱۱، تهران) ۱۳۵۰ ش).
۶۵. [↑](#) محمدعلی رضائی اصفهانی، پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، ج ۲، ص ۴۸۴-۴۸۵، رشت ۱۳۸۰ ش.
۶۶. [↑](#) خلیل بن احمد، کتاب العین، ذیل «مضغ»، چپ مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی، قم ۱۴۰۵.
۶۷. [↑](#) اسماعیل بن حماد جوهری، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیه، ذیل «مضغ»، چپ احمد عبدالغفور عطار، بیروت) بی تا) چپ افست تهران ۱۳۶۸ ش.
۶۸. [↑](#) ابن اثیر، النهاية فی غریب الحديث و الاثر، ذیل «مضغ»، چپ طاهر احمد زاوی و محمود محمد طنحی، قاهره ۱۳۸۳-۱۳۸۵/۱۹۶۳-۱۹۶۵، چپ افست بیروت) بی تا).
۶۹. [↑](#) محمد بن محمد زبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، ذیل «مضغ»، چپ علی شیرازی، بیروت ۱۹۹۴/۱۴۱۴.
۷۰. [↑](#) محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل حج: ۵، چپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت) بی تا).
۷۱. [↑](#) سعید بن هب‌الله قطب راوندی، فقه القرآن، ج ۲، ص ۴۲۱، چپ احمد حسینی، قم ۱۴۰۵.
۷۲. [↑](#) احمد بن علی جصاص، کتاب احکام القرآن، ذیل حج: ۵، استانبول (۱۳۳۵-۱۳۳۸)، چپ افست بیروت ۱۹۸۶/۱۴۰۶.
۷۳. [↑](#) محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل حج: ۵، چپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت) بی تا).
۷۴. [↑](#) محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴. ذیل حج: ۵).
۷۵. [↑](#) محمد بن حسن طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ذیل حج: ۵، چپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت) بی تا).
۷۶. [↑](#) فضل بن حسن طبرسی، مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن، چپ هاشم رسولی محلاتی و فضل‌الله یزدی طباطبائی، ذیل حج: ۵، بیروت ۱۹۸۸/۱۴۰۸؛

۷۷. [↑ محمد بن عمر فخر رازی، التفسیر الکبیر، ذیل حج: ۵، قاهره \(بی تا\)، چاپ افست تهران \(بی تا\).](#)
۷۸. [↑ محمدعلی رضائی اصفهانی، پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، ج ۲، ص ۴۹۶، رشت ۱۳۸۰ ش.](#)
۷۹. [↑ مؤمنون/سور ۲۳، آیه ۱۴.](#)
۸۰. [↑ رضا سلطانی نسب، جنبین شناسی انسان: بررسی تکامل طبیعی و غیرطبیعی انسان، ج ۱، ص ۱۳۹-۱۴۱، تهران ۱۳۵۶ ش.](#)
۸۱. [↑ رضا سلطانی نسب، جنبین شناسی انسان: بررسی تکامل طبیعی و غیرطبیعی انسان، ج ۱، ص ۱۵۵-۱۶۰، تهران ۱۳۵۶ ش.](#)
۸۲. [↑ سجده/سور ۳۲، آیه ۹.](#)
۸۳. [↑ ص/سور ۳۸، آیه ۷۲.](#)
۸۴. [↑ حجر/سور ۱۵، آیه ۲۹.](#)
۸۵. [↑ عبدالحمید دیب و احمد قرقرز، مع الطب فی القرآن الکریم، ج ۱، ص ۸۳، دمشق \(بی تا\)، چاپ افست قم ۱۴۰۴.](#)
۸۶. [↑ ابن حنبل، مسند احمد بن حنبل، ج ۱، ص ۳۷۴-۳۷۵، استانبول ۱۹۸۲/۱۴۰۲.](#)
۸۷. [↑ کلینی، اصول کافی، ج ۶، ص ۱۳۱۴.](#)
۸۸. [↑ کلینی، اصول کافی، ج ۷، ص ۳۴۷.](#)
۸۹. [↑ ابن حجر عسقلانی، فتح الباری بشرح صحیح البخاری، ج ۱۱، ص ۴۰۶-۴۰۸، مصر ۱۳۴۸، چاپ افست بیروت ۱۴۰۸/۱۹۸۸.](#)
۹۰. [↑ السنن کبیر، معضلات اخلاقی در حرفه پزشکی، ج ۱، ص ۱۸۹-۱۹۰، ترجمه حسن میاناری، بی جا: بی تا.](#)
۹۱. [↑ سجده/سور ۳۲، آیه ۹.](#)
۹۲. [↑ کهف/سور ۱۸، آیه ۳۷.](#)
۹۳. [↑ قیامت/سور ۷۵، آیه ۳۸.](#)
۹۴. [↑ اعلیٰ/سور ۸۷، آیه ۲.](#)
۹۵. [↑ انفطار/سور ۸۲، آیه ۷.](#)
۹۶. [↑ ص/سور ۳۸، آیه ۷۲.](#)
۹۷. [↑ حجر/سور ۱۵، آیه ۲۹.](#)
۹۸. [↑ محمد بن حسن طوسی، التنبین فی تفسیر القرآن، سجده: ۹، چاپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت \(بی تا\).](#)
۹۹. [↑ فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، چاپ هاشم رسولی محلاتی و فضل الله یزدی طباطبائی، سجده: ۹، بیروت ۱۴۰۸/۱۹۸۸.](#)
۱۰۰. [↑ سجده/سور ۳۲، آیه ۹.](#)
۱۰۱. [↑ محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴. ذیل سجده: ۹، ص: ۷۲\)](#)
۱۰۲. [↑ طبری، جامع ذیل سجده: ۹.](#)
۱۰۳. [↑ محمد بن حسن طوسی، التنبین فی تفسیر القرآن، ذیل انفطار: ۷، چاپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت \(بی تا\).](#)
۱۰۴. [↑ محمد بن احمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ذیل انفطار: ۷، ج ۱۰، جزء ۱۹، قاهره ۱۹۶۷/۱۳۸۷، چاپ افست تهران ۱۳۶۴ ش.](#)
۱۰۵. [↑ محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴. ذیل انفطار: ۷.](#)
۱۰۶. [↑ انفطار/سور ۸۲، آیه ۷.](#)
۱۰۷. [↑ محمد بن عمر فخر رازی، التفسیر الکبیر، ذیل انفطار: ۷، قاهره \(بی تا\)، چاپ افست تهران \(بی تا\).](#)
۱۰۸. [↑ محمد بن احمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ذیل انفطار: ۷، ج ۱۰، جزء ۱۹، قاهره ۱۹۶۷/۱۳۸۷، چاپ افست تهران ۱۳۶۴ ش.](#)
۱۰۹. [↑ محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴. ذیل انفطار: ۷.](#)
۱۱۰. [↑ محمد بن عمر فخر رازی، التفسیر الکبیر، ذیل حجر: ۲۹، قاهره \(بی تا\)، چاپ افست تهران \(بی تا\).](#)
۱۱۱. [↑ چاپ محمود قاسم محمد، بغداد: بیت الحکمه، ۱۴۲۱/۲۰۰۱.](#)
۱۱۲. [↑ محمد بن حسن طوسی، التنبین فی تفسیر القرآن، ذیل انفطار: ۷، چاپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت \(بی تا\).](#)
۱۱۳. [↑ فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، چاپ هاشم رسولی محلاتی و فضل الله یزدی طباطبائی، ذیل انسان: ۶، بیروت ۱۴۰۸/۱۹۸۸.](#)
۱۱۴. [↑ طبری، جامع ذیل انسان: ۶.](#)
۱۱۵. [↑ محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴. ذیل انسان: ۶.](#)
۱۱۶. [↑ عبدالحمید دیب و احمد قرقرز، مع الطب فی القرآن الکریم، ج ۱، ص ۸۷، دمشق \(بی تا\)، چاپ افست قم ۱۴۰۴.](#)
۱۱۷. [↑ احمد بن محمد نخلس، معانی القرآن، ذیل انسان: ۶، چاپ یحیی مراد، قاهره ۲۰۰۴/۱۴۲۵.](#)
۱۱۸. [↑ محمد بن حسن طوسی، التنبین فی تفسیر القرآن، ذیل انسان: ۶، چاپ احمد حبیب قصیر عاملی، بیروت \(بی تا\).](#)
۱۱۹. [↑ محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴. ذیل انسان: ۶\)](#)
۱۲۰. [↑ محمد بن احمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ذیل انسان: ۶، ج ۱۰، جزء ۱۹، قاهره ۱۹۶۷/۱۳۸۷، چاپ افست تهران ۱۳۶۴ ش.](#)
۱۲۱. [↑ فضل بن حسن طبرسی، جوامع الجامع فی تفسیر القرآن المجید، ذیل انسان: ۶، بیروت ۱۹۸۵/۱۴۰۵.](#)
۱۲۲. [↑ مجلسی، بحار الانوار، ج ۸۴، ص ۲۷۰.](#)
۱۲۳. [↑ کلینی، اصول کافی، ج ۵، ص ۳۳۲.](#)
۱۲۴. [↑ کلینی، اصول کافی، ج ۶، ص ۲۳۲.](#)
۱۲۵. [↑ محمدبنقی فلسفی، کودک از نظر وراثت و تربیت، ج ۱، ص ۵۹-۱۲۴، تهران ۱۳۴۳ ش.](#)
۱۲۶. [↑ وهبه مصطفی زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۷، ص ۱۴۱۳، دمشق ۱۹۸۴/۱۴۰۴.](#)
۱۲۷. [↑ باقر لاریجانی، پزشکی و ملاحظت اخلاقی، ج ۲، ص ۱۱۱، تهران ۱۳۸۳ ش.](#)
۱۲۸. [↑ جان ویسیک، رضایت خاموش: مواردی در زمینه اخلاق پزشکی مدرن، ج ۱، ص ۳۲، ترجمه ناصر بلیغ، تهران ۱۳۷۳ ش.](#)
۱۲۹. [↑ عبدالرزاق احمد سنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، ج ۱، ص ۲۶۶، بیروت \(۱۹۵۲-۱۹۸۶\).](#)
۱۳۰. [↑ وهبه مصطفی زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۴، ص ۱۱۸-۱۱۹، دمشق ۱۹۸۴/۱۴۰۴.](#)
۱۳۱. [↑ عبدالله معصر، «حقوق الجنین فی الفقه الاسلامی»، ج ۱، ص ۳۰-۳۲، مجله البحوث الفقہیة المعاصره، ش ۲۶ \(۱۴۱۶\).](#)
۱۳۲. [↑ جعفر بن حسن محقق حلّی، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، ج ۴، ص ۱۶، چاپ عبدالحسین محمدعلی بقال، نجف ۱۳۸۹/۱۹۶۹.](#)
۱۳۳. [↑ عبدالله معصر، «حقوق الجنین فی الفقه الاسلامی»، ج ۱، ص ۲۵، مجله البحوث الفقہیة المعاصره، ش ۲۶ \(۱۴۱۶\).](#)

١٣٤. ↑ [انور خطيب، الاهليه المدنيه في الشرع الاسلامي والقوانين اللبنانيه، ج١، ص٢٢٨، بيروت ١٩٦٥/١٣٨٤.](#)
١٣٥. ↑ [حسن علي شادلي، «الجنين: حياته وحقوقه في الشريعة الاسلاميه»، ج١، ص٣٦١-٣٨٢، در السياسه الصحيحه، الاخلاقيات و القيم الانسانيه من منظور اسلامي، تحرير احمد رجائي جندى، كويت: المنظمه الاسلاميه للعلوم الطبيه، ١٩٩٧.](#)
١٣٦. ↑ [ناصر كاتوزيان، دوره مقدماتي حقوق مدني: اموال و ملكيت، ج١، ص٢١١، تهران ١٣٧٤ ش.](#)
١٣٧. ↑ [عبدالمعصر، «حقوق الجنين في الفقه الاسلامي»، ج١، ص٣٣-٣٨، مجله البحوث الفقيه المعاصره، ش٢٦ \(١٤١٦\).](#)
١٣٨. ↑ [حسين صفائي و مرتضى قاسم زاده، حقوق مدني اشخاص و محجورين، ج١، ص٤٠، تهران ١٣٨٢ ش.](#)
١٣٩. ↑ [ايران قوانين و احكام، مجموعه قوانين اساسي - مدني، با آخرين اصلاحات و الحاقت، تدوين غلامرضا حجتى اشرفي، تهران ١٣٧٩ ش الف. مواد ٤٥، ٨٥١، ٨٧٥ «قانون مدني»؛ ايران.](#)
١٤٠. ↑ [ايران قوانين و احكام، مجموعه كامل قوانين و مقررات حقوقي، با آخرين اصلاحيهها و الحاقيهها، تدوين غلامرضا حجتى اشرفي، تهران ١٣٧٩ ش ج. مواد ١٠٣، ١٠٥، ١٠٧، ١٠٩-١١٠، ١١٩ «قانون امور حسبي».](#)
١٤١. ↑ [ايران قوانين و احكام، مجموعه كامل قوانين و مقررات جزائي، با آخرين اصلاحات و الحاقت، تدوين غلامرضا حجتى اشرفي، تهران ١٣٧٩ ش ب. مواد ٤٨٧ تا ٤٩١ و ٦٢٢ تا ٦٢٤ «قانون مجازات اسلامي».](#)
١٤٢. ↑ [ابن قدامه، المغني، ج٢، ص٤١٣-٤١٤، بيروت: دار الكتب العربي، بي تا .\)](#)
١٤٣. ↑ [حسن بن يوسف علامه حلي، تنكره الفقهاء، ج٢، ص١١٣، قم ١٤١٤.](#)
١٤٤. ↑ [محمدحسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام في شرح شرائع الاسلام، ج٤، ص٣٧٧، بيروت ١٩٨١.](#)
١٤٥. ↑ [يحيى بن شرف نووي، روضه الطالبين و عمدته المفتين، ج٣، ص٧٢، ج١، ص١٢٨، چاپ عادل احمد عبدالموجود و علي محمد معوض، بيروت \(بي تا\).](#)
١٤٦. ↑ [حسن بن يوسف علامه حلي، تحرير الاحكام الشرعيه على مذهب الاماميه، ج٥، ص٣٩١، چاپ ابراهيم بهداري، قم ١٤٢٠-١٤٢١.](#)
١٤٧. ↑ [ابن نجيم، البحر الرائق شرح كنز الدقائق، ج٥، ص٢٣١، بيروت ١٩٩٧/١٤١٨.](#)
١٤٨. ↑ [احمد بن محمد مقدس اردبيلي، مجمع الفائده و البرهان في شرح ارشاد الاذهان، ج١٣، ص٣٣١، چاپ مجتبي عراقى، على پناه اشتهاردى، و حسين يزدي اصفهاني، ج١٣، قم ١٤١٦.](#)
١٤٩. ↑ [محمد بن احمد دسوقي، حاشيه دسوقي على الشرح الكبير، ج٤، ص٣٠٥، بيروت \(دار احياء الكتب العربيه، بي تا .\)](#)
١٥٠. ↑ [ابوالقاسم خوئي، مباني تكملة المنهاج، ج١، ص٣٣٠، نجف ١٩٧٥-١٩٧٦.](#)
١٥١. ↑ [محمدحسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام في شرح شرائع الاسلام، ج٢٤، ص١٥٤-١٥٤، بيروت ١٩٨١.](#)
١٥٢. ↑ [وهبه مصطفى زحيلي، الفقه الاسلامي و أدلته، ج٣، ص٦٦٧-٦٦٨، دمشق ١٩٨٤/١٤٠٤.](#)
١٥٣. ↑ [ابن قدامه، المغني، ج٨، ص٥٩٠، بيروت: دار الكتب العربي، بي تا .\)](#)
١٥٤. ↑ [زين الدين بن علي شهيد ثاني، مسالك الافهام الى تنقيح شرائع الاسلام، ج١٠، ص٤٠، قم ١٤١٣-١٤١٩.](#)
١٥٥. ↑ [محمدكامل بن عبد العظيم طباطبائي يزدي، العروه الوثقى، ج١، ص٦٢، بيروت ١٩٨٤/١٤٠٤.](#)
١٥٦. ↑ [وهبه مصطفى زحيلي، الفقه الاسلامي و أدلته، ج١، ص١٤٦، دمشق ١٩٨٤/١٤٠٤.](#)
١٥٧. ↑ [وهبه مصطفى زحيلي، الفقه الاسلامي و أدلته، ج١، ص١٤٨، دمشق ١٩٨٤/١٤٠٤.](#)
١٥٨. ↑ [وهبه مصطفى زحيلي، الفقه الاسلامي و أدلته، ج٤، ص١١٩، دمشق ١٩٨٤/١٤٠٤.](#)
١٥٩. ↑ [وهبه مصطفى زحيلي، الفقه الاسلامي و أدلته، ج٤، ص١٤٦، دمشق ١٩٨٤/١٤٠٤.](#)
١٦٠. ↑ [وهبه مصطفى زحيلي، الفقه الاسلامي و أدلته، ج٤، ص١٤٨، دمشق ١٩٨٤/١٤٠٤.](#)
١٦١. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٤، ص٣٧٤.](#)
١٦٢. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٤، ص٢٩٧-٢٩٩.](#)
١٦٣. ↑ [توضيح المسائل مراجع، ج١، ص٣٤٠، م١٩٩.](#)
١٦٤. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٤، ص٢٩٨.](#)
١٦٥. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٤، ص١١٠-١١٥.](#)
١٦٦. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٥، ص٣٤٥.](#)
١٦٧. ↑ [التنقيح \(الطهاره\) ج٧، ص٢٧٦.](#)
١٦٨. ↑ [المعالم الزلفي ص٢٩٦.](#)
١٦٩. ↑ [مستمسك العروه ج١، ص٣٣٣.](#)
١٧٠. ↑ [التنقيح \(الطهاره\) ج١، ص٥٤٤-٥٤٦.](#)
١٧١. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٢١، ص١٤٣-١٤٤.](#)
١٧٢. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٢٤، ص١٥٤.](#)
١٧٣. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٢٢، ص٤٤٠.](#)
١٧٤. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٣٣، ص٢٠١.](#)
١٧٥. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٣٤، ص١٣.](#)
١٧٦. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٢٥، ص٢٢٩-٢٣٠.](#)
١٧٧. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٢٨، ص٢٧.](#)
١٧٨. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٢٨، ص٣٨٧.](#)
١٧٩. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٣٩، ص٧٠-٧٣.](#)
١٨٠. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٣٥، ص١٢٢-١٢٣.](#)
١٨١. ↑ [فقه الصلوات ج٢٠، ص٢١٤.](#)
١٨٢. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٣١، ص٢٥٥.](#)
١٨٣. ↑ [مهذب الاحكام ج٢٥، ص٢٥٨.](#)
١٨٤. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٣٤، ص١٧٨.](#)
١٨٥. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٣٤، ص٢١٠.](#)
١٨٦. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٣٤، ص٢٥١.](#)
١٨٧. ↑ [محمد حسن بن باقر نجفي، جواهر الكلام ج٣٦، ص١٨٠-١٨٤.](#)

۱۸۸. ↑ ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۸۳-۲۹۴، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.
۱۸۹. ↑ ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۸۳، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.
۱۹۰. ↑ ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۹۱، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.
۱۹۱. ↑ السنتر کمبل، معضلات اخلاقی در حرفه پزشکی، ج ۱، ص ۱۸۹، ترجمه حسن میاننداری، (بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا).
۱۹۲. ↑ ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۸۳، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.
۱۹۳. ↑ ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۸۳-۲۸۴، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.
۱۹۴. ↑ محمدنعیم یاسین، «حقیقه الجنین و حکم الانتفاع به فی زراعه الاعضاء»، ج ۱، ص ۱۳۴-۱۳۵، مجله الشریعه و الدراسات الاسلامیه، ش ۱۷ (ذیقعه ۱۴۱۰).
۱۹۵. ↑ فایز عبدالله کندی، «مشروعیه الاستنساخ الجنینی البشري من الوجهه القانونیه»، ج ۱، ص ۷۸۳-۸۲۹، مجله الحقوق، سال ۲۲، ش ۲ (۱۹۹۸).
۱۹۶. ↑ جان ویسیک، رضایت خاموش: مواردی در زمینه اخلاق پزشکی مدرن، ج ۱، ص ۳۵-۳۶، ترجمه ناصر بلیغ، تهران ۱۳۷۳ ش.
۱۹۷. ↑ ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۸۳-۲۹۳، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.
۱۹۸. ↑ سازمان کنفرانس اسلامی، مجمع فقه اسلامی، مصوبه ش ۴/۲۶/۱: «بهر مگیری از اندام انسان مرده یا زنده دیگری»، مصوبه ش ۵۸/۷/۶: «بکارگیری جنین بعنوان منبع کشت اندامهای بدن»، مصوبه‌ها و توصیه‌ها: از دومین تا پایان نهمین نشست، ترجمه محمد مقدس، جده ۱۴۱۸.
۱۹۹. ↑ ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۸۷-۲۸۸، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.
۲۰۰. ↑ محمدنعیم یاسین، «حقیقه الجنین و حکم الانتفاع به فی زراعه الاعضاء»، ج ۱، ص ۱۳۵، مجله الشریعه و الدراسات الاسلامیه، ش ۱۷ (ذیقعه ۱۴۱۰).
۲۰۱. ↑ ترور اسمیت، اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، ج ۱، ص ۲۹۰، ترجمه محمد ضرغام، تهران ۱۳۸۱ ش.
۲۰۲. ↑ محمدنعیم یاسین، «حقیقه الجنین و حکم الانتفاع به فی زراعه الاعضاء»، ج ۱، ص ۱۴۱، مجله الشریعه و الدراسات الاسلامیه، ش ۱۷ (ذیقعه ۱۴۱۰).
۲۰۳. ↑ حسن علی‌شاندلی، «الجنین: حیاته و حقوقه فی الشریعه الاسلامیه»، ج ۱، ص ۳۴۹، در السياسه الصحیحه، الاخلاقیات و القيم الانسانیه من منظور اسلامی، تحریر احمد رجائی جندی، کویت: المنظمه الاسلامیه للعلوم الطبیبه، ۱۹۹۷.
۲۰۴. ↑ حسن جواهری، «المواکبه الشرعیه للتطور فی مجال الجنینت و الهندسه الوراثیه»، ج ۱، ص ۱۳۰-۱۳۱، فقه اهل البیت علیهم السلام، ش ۱۳ (۱۹۹۹/۱۴۲۰).
۲۰۵. ↑ حسن علی‌شاندلی، «الجنین: حیاته و حقوقه فی الشریعه الاسلامیه»، ج ۱، ص ۳۵۵-۳۶۰، در السياسه الصحیحه، الاخلاقیات و القيم الانسانیه من منظور اسلامی، تحریر احمد رجائی جندی، کویت: المنظمه الاسلامیه للعلوم الطبیبه، ۱۹۹۷.
۲۰۶. ↑ محمدنعیم یاسین، «حقیقه الجنین و حکم الانتفاع به فی زراعه الاعضاء»، ج ۱، ص ۱۱۸-۱۲۷، مجله الشریعه و الدراسات الاسلامیه، ش ۱۷ (ذیقعه ۱۴۱۰).
۲۰۷. ↑ سازمان کنفرانس اسلامی، مجمع فقه اسلامی، مصوبه‌ها و توصیه‌ها: از دومین تا پایان نهمین نشست، ترجمه محمد مقدس، جده ۱۴۱۸.
۲۰۸. ↑ باقر لاریجانی، پزشکی و ملاحظت اخلاقی، ج ۱، ص ۴۹، تهران ۱۳۸۳ ش.

منابع

دانشنامه جهان اسلام، بنیاد دائرة المعارف اسلامی، برگرفته از مقاله «جنین»، شماره ۵۱۲۶.

فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت، ج ۳، ص ۱۲۷-۱۲۹.

رده‌های این صفحه: [احکام پزشکی](#) | [ارث](#) | [دیلت](#) | [فقه](#) | [نکاح](#)